

אכילת הפועל

כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל־כִּלְיֶיךָ לא תתן: כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילות בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך: (דברים כג כה-כו).¹

לא־תִחַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ: (דברים כה ד).²

מסכת בבא מציעא דף פז עמוד ב – בפועל הכתוב מדבר

כדתניא: "כי תבוא", נאמר כאן ביאה ונאמר להלן: "לא תבוא עליו השמש" (דברים כד טו), מה להלן בפועל הכתוב מדבר - אף כאן בפועל הכתוב מדבר.³

תלמוד ירושלמי מסכת מעשרות פרק ב הלכה ד – שיטת איסי בן יהודה

כתיב: "כי תבוא בקמת רעך". יכול בשאר כל אדם הכתוב מדבר? תלמוד לומר: "וחרמש לא תניף על קמת רעך" - את שיש לו רשות להניף. ואי זה זה? זה הפועל. איסי בן עקביה אומר: בשאר כל אדם הכתוב מדבר. מה תלמוד לומר: "וחרמש לא תניף"? מיכן שאין לו רשות לאכול, אלא בשעת הנפת מגל. תני רבי שמעון בן יוחי אומר: עד איכן דיקדקה התורה בגזל, שצריכה לדון בין אדם לחבירו עד כדי הנפת מגל! בתוך כן: ⁴ גדולה מלאכה שלא חרב דור המבול אלא עד מפני הגזל. ופועל עושה במלאכתו ואוכל ופטור מן הגזל!⁵

יוסף בן מתתיהו (יוסיפוס פלביוס) קדמוניות היהודים ספר רביעי – שיתוף בשפע⁶

... אין מונעים מעוברי דרך לנגוע בפירות בעצם האסיף בימי הסתיו ... בין אם הם אנשי המקום ובין אם זרים, ולשמוח על שנותנים להם ליהנות מן הפירות שנתבשלו. ואולם, אסור עליהם לקחת איתם משהו. אין זה מן היושר להביט בעין רעה אל המתאווים ליהנות מן הברכות שבאו לעולם ברצון אלוהים, בשעה שהעונה עומדת בעצם תוקפה וממהרת לצאת. ולא עוד, אלא שהדבר יגרום נחת רוח לאלוהים אם יזמינו ליהנות מן הפירות אפילו אנשים שמהססים מתוך צניעות לנגוע בהם – יהיו אלה ישראלים ... או בני אדם שבאו ממקום אחר ... כי אין לחשוב להוצאה יתירה מה שמרשה איש בנדיבותו לבריות לקחת, כיוון שאלוהים ממציא את שפע

¹ בפשט הפסוק, אפשר להבין שמדובר בעובר אורח שמזדמן לשדה קמה או כרם ענבים (או כל פרי אחר כפי שנראה להלן) ומותר לו לקטוף מעט על מנת להשיב את נפשו, בפרט מתבואה או כרם שבצדי הדרכים. ויוכיחו סיומות הפסוקים: "ואל כליך לא תיתן", "וחרמש לא תניף על קמת רעך". לכאורה, לקטוף מלילות בידך ולאכול על מנת להשקיט את רעבון הדרך – כן, לקצור ולבצור ולתת בכלי, אפילו לאכילה בהמשך הדרך – לא. המבחן הוא הצבירה בכלי אחסון. אך חכמים לא הבינו כך והעמידו את הדין על פועל העוסק במלאכת הקציר, הבציר או הקטיף ולא בסתם אדם עובר אורח. אם כל עובר אורח "רק יטעם קצת", מה יישאר לבעל הבית? (ראו תוספות קידושין מ ע"ב על האוכל בשוק), מה יישאר למתנות עניים? ומה עם תרומות ומעשרות? אבל להלן נראה שהדעה של "פשט הפסוק" איננה דבר רחוק ויש לה שורשים. ואגב, להלכה גם עץ שגדל בחצר פרטית וחלק מפירותיו יוצאים לרשות הרבים, אין רשות לאחרים לקטוף וליהנות. ראו דין זה [באן](#).

² אם למישהו נוצרת האסוציאציה עם דין חסימת (אי חסימת) בעל חיים בשעת מלאכתו (השור הוא רק דוגמא), אין הוא טועה ושני הדינים קשורים ומלמדים זה על זה כפי שנראה להלן. ולא עוד, אלא שלשור יש יתרון על האדם בדין חסימה (וגם זאת נראה להלן). וכבר אמר בעל ספר תהלים (לו ז): "צִדְקַתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטְךָ תְהוֹם רַבָּה אֲדָם־יִבְהֶמָה תוֹשִׁיעַ ה'". ראו דברינו [אדם ובהמה תושיע](#) [ה'](#) בפרשת נח. וידוע גם הדין שאדם צריך להאכיל את בהמתו לפני שהוא עצמו יושב לאכול.

³ כאמור, חכמים באו והעמידו את הדין של "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים" "כי תבוא בקמת רעך וקטפת מלילות", בפועל העושה במלאכת הקציר או הבציר ובגדרי הלכות מאד ספציפיים, מקצתם נראה להלן, ולא בכל אדם, לא בעוברי אורח. ראו המשך הגמרא שם שאולי לומדים את הדין גם מהמילה "כנפשך" ומהמילים "ואל כליך לא תיתן" - בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית - אתה אוכל, ובשעה שאי אתה נותן לכליו של בעל הבית - אי אתה אוכל". שהרי מה נאמר? שהתורה מזהירה שלא לשים בכלים ולא להניף חרמש ע"י עוברי אורח? הרי פשיטא שזה גזל! ולכן בהכרח מדובר בפועל שנותן לתוך כליו של בעל הבית ומניף חרמש בשעת הקציר ובוצר בכרם בשליחות בעל הבית. ראו גם הלימוד במדרש תנאים לדברים פרק כג פסוק כו שאכן קושר את הדבר עם גזל: "כי תבוא בקמת רעך - בפועל הכתוב מדבר. אתה אומר בפועל הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בכל אדם? כשהוא אומר: ולא תגזול הרי כל אדם אָמור. הא מה תלמוד לומר: כי תבוא בקמת רעך? - בפועל הכתוב מדבר".

⁴ מכאן או מתוך כך למדנו:

⁵ הלימוד בירושלמי הא מסימת הפסוק השני: "וחרמש לא תניף על קמת רעך" שבהכרח מדבר על מי שיש לו רשות בסיסית להניף חרמש על הקמה, היינו פועל, אלא שהוא מזהיר לא לעשות זאת לצורך אכילתו. על סתם אדם שבא בשדה חברו ומניף חרמש על תבואה שאינה שלו, התורה, שמקפידה ומדקדקת מאד על גזל שבגיננו חרב העולם במבול, לא צריכה בכלל לדבר. כך נראה לנו להסביר את דברי ר' שמעון בר יוחאי. וחידוש התורה כאן הוא שלפועל מותר לאכול ואין בזה משום גזל. אבל החידוש הגדול בירושלמי הם דברי איסי בן עקביה שאומר שכן מדובר בכל אדם, כן מדובר בעוברי אורח מזדמנים. ראו הד נוסף לשיטה זו גם בתלמוד הבבלי, בבא מציעא צב ע"א: "אמר רב: מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה: איסי בן יהודה אומר: כי תבוא בכרם רעך - בביאת כל אדם הכתוב מדבר". רב עצמו לא מסכים כמובן עם דין זה ואומר שם: "לא שבק איסי חיי לכל בריה".

⁶ עמוד 132, תרגום אברהם שליט, מוסד ביאליק.

טובותיו ... כדי לשתף גם אחרים מתוך נדיבות ... שרצונו שתיראה באופן זה חיבתו לעם ישראל והשפעת ברכתו עליהם.⁷

מסכת בבא מציעא פרק ז משניות ב-ה – מגבלות וסייגים

ואלו אוכלין מן התורה:⁸ העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו⁹ - בדבר שגידולו מן הארץ.¹⁰ ואלו שאין אוכלין: העושה במחובר לקרקע בשעה שאין גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע מאחר שנגמרה מלאכתו - ובדבר שאין גידולו מן הארץ.¹¹ היה עושה בידי אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בידיו, אפילו בכתפו, הרי זה אוכל. רבי יוסי ברי יהודה אומר: עד שיעשה בידי וברגליו.¹²

⁷ יש כאן מספר מוטיבים מעניינים: מידת הנדיבות כמובן, השפע כסימן להשגחה מלמעלה ובחירה, השפע כשותפות כלל אנושית (ראו דברים רבה ז ז על הגשמים שהם שמחה משותפת לכל עמי האזור), הזמנת אנשים לבוא להשתתף בשפע ולא רק בהזדמנות של "כי תבוא", יחסי ישראל והעמים ועוד. ואולי מעל לכל, בולט כאן רצונו של יוסף בן מתתיהו להציג בפני בעלי חסותו הרומאים את נאורות דיני התורה ויפי תרבותו של עם ישראל. ראו גמרא בבא קמא לח ע"א על השליחים מרומא שבאו ללמוד או לבחון את תורת ישראל. בלי להיכנס למידת דיוקו ההיסטוריים ואמינותו של יוסף בן מתתיהו, במקרה דנן יש לו סימוכין הן בירושלמי – שיטתו של איסי בן עקביה והן בבבלי – שיטת איסי בן יהודה במגילת הסתרים שמצא רב בבית מדרשו של רבי חייה (הערה 5 לעיל). ראו גם רמב"ם הלכות שכירות פרק יב הלכה א שנדרש להתמודד עם הנושא הזה: "מפי השמועה למדו שאין הכתוב מדבר אלא בשכיר. וכי אילו לא שכרו, מי התיר לו שיבוא בכרם רעהו בקמה שלו שלא מדעתו? אלא כך הוא אומר: כי תבוא לרשות בעלים לעבודה, תאכל". ראו גם פירוש משך חכמה דברים פרק כג פסוק כה שמתייחס לעניין. כך או כך, תודה לדר' משה רענן שהפנה אותי למקור של יוסף בן מתתיהו וציין ששמע אותו מפי הרב שג"ר ז"ל. ואולי "מגילת סתרים" שמוזכרת בבבלי, היא ספרו של יוסף בן מתתיהו שהיה מוכר לחכמים.

⁸ במשנה הקודמת, הפותחת את פרק ז במסכת בבא מציעא, מובא הדין הכללי של מתן אוכל לפועלים. המסקנה שם היא "הכל כמנהג המדינה", אך מומלץ לקבוע מראש, לקצוץ בלשון חז"ל, אם מקבלים הפועלים אוכל ומה בדיוק הם מקבלים (כי אחרת "אפילו אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובה"). באה כאן משנה זו ודנה בדין אכילת פועל מהתורה, כנזכר בפרשתנו. היינו, פועל העוסק בקציר, קטיף או בציר, שאוכל בזכות שמוקנית לו מן התורה. אלא שלזכות זו יש סייגים ודינים רבים ונראה שאין זו זכות קניינית לכל דבר.

⁹ יש כאן צמצום. היתר אכילת הפועל הוא רק בצמוד לפעולות איסוף היבול החקלאי כאשר נגמרה מלאכת הגידול והיבול עדיין במחובר לקרקע, או כאשר היבול כבר תלוש אבל מלאכת הגורן (עשיית הכרי) טרם הושלמה ולא נגמרה מלאכתו לחיוב תרומות ומעשרות. שים לב לשתי המשמעויות השונות של "גמר מלאכה" כאן. ומנין לומדים על דין תלוש? הרי הפסוקים שלנו מדברים על פועל שקוצר או בוצר והיבול עדיין מחובר? התשובה: מהיקש שור לאדם, מההשוואה בין "לא תחסום שור בדישו" ובין "כי תבוא בקמת רעך". ראו גם בגמרא בבא מציעא פח ע"ב קל וחומר דו-צדדי (שלא קשה להפריכו): "אשכחן אדם במחובר ושור בתלוש, אדם בתלוש מנלן? - קל וחומר משור: ומה שור שאינו אוכל במחובר - אוכל בתלוש, אדם שאוכל במחובר - אינו דין שאוכל בתלוש! ... שור במחובר מנלן? - קל וחומר מאדם: ומה אדם שאינו אוכל בתלוש - אוכל במחובר, שור שאוכל בתלוש - אינו דין שאוכל במחובר?".

¹⁰ ויש גם הרחבה. לא מדובר רק בתבואה או בכרם ככתוב בתורה, אלא בכל דבר שגידולו מהקרקע: תבואות, פירות וירקות. ראו לימוד עניין זה בגמרא בבא מציעא פז ע"ב בשיטת "הצד השווה": "מה לקמה שכן חייבת בחלה - כרם יוכיח. - מה לכרם - שכן חייב בעוללות - קמה תוכיח. וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן: שכן דבר שגידולו קרקע ובשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו, אף כל דבר שגידולו קרקע בשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו".

¹¹ גם בלימוד דין זה, שלכאורה מיותר שכן הוא משלים לדין הקודם, מתבססת הגמרא (בבא מציעא פט ע"א) על הקשר של "לא תחסום שור בדישו" עם אכילת פועל בכרם: "תנו רבנן: דיש, מה דיש מיוחד - דבר שגידולו קרקע ובשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו, אף כל שגידולו קרקע - פועל אוכל בו. יצא החולב והמחבץ והמגבן שאין גידולו קרקע ואין פועל אוכל בו ... תניא אידך: דיש, מה דיש מיוחד - דבר שבשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו, אף כל שהוא בשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו. יצא המנכש בשומים ובבצלים, הואיל ואין גמר מלאכה - אין פועל אוכל בהם ... תניא אידך: דיש, מה דיש מיוחד - דבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר פועל אוכל בו, אף כל שלא נגמרה מלאכתו למעשר פועל אוכל בו. יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות, הואיל ונגמרה מלאכתו למעשר - אין פועל אוכל בו". אגב אורחא, הזכרנו את עניין המעשרות, אכילת הפועל פטורה ממעשרות וגם זה חלק ממה ש"זיכתה לו התורה". ראו הלכות מעשר ברמב"ם פרק ה שמביא שם הלכות רבות שקשורות לנושא שלנו ולא נוכל להאריך בזה.

¹² נראה שר' יוסי לוקח את ההשוואה אדם - שור, עד לקיצוניות: "מאי טעמא דרבי יוסי ברבי יהודה? - כי שור, מה שור עד שיעשה בידי וברגליו - אף פועל עד שיעשה בידי וברגליו" (בבא מציעא דף צא עמוד ב). וכן הוא בתוספתא בבא מציעא ח ז: "ר' יוסה בר' יהודה אומר: מה שור מיוחד דבר שעושה בידי וברגליו ובגופו, יצא עושה בידי אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בגופו". אבל חכמים חולקים ומבדילים בין שור לאדם: "כי תבוא בכרם רעך - בכל מאי דעביד" (גמרא בבא מציעא שם). ושיטת ר' יוסי צריכה עיון. האם זה אותו ר' יוסי שאמר: "שורי - שדי"? ראו דברינו [אשת, בית, שורי ושדי](#) בדפים המיוחדים.

היה עושה בתאנים, לא יאכל בענבים; בענבים - לא יאכל בתאנים. אבל מונע את עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל.¹³ וכולן לא אמרו אלא בשעת מלאכה; אבל משום השב אבדה לבעלים, אמרו פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן¹⁴ ובחזירתן מן הגת ובחמור כשהיא פורקת.¹⁵ אוכל פועל קישות אפילו בדינר, וכותבת אפילו בדינר. ר' אלעזר חסמא אומר: לא יאכל פועל יתר על שכרו. וחכמים מתירין; אבל מלמדין את האדם, שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו.¹⁶

תוספתא בבא מציעא פרק ח הלכות ג-ד - רשות להערים

רשאיין פועלין לאכול פיתן פְּצִיר כדי שיאכלו ענבים הרבה,¹⁷ ורשאי בעל הבית להשקותן יין כדי שלא יאכלו ענבים הרבה. רְשִׁיי בעל הבית להרעיב ולסגיף את פרתו כדי שתאכל הרבה בשעה שדשה, ורְשִׁיי השוכר להאכילה פקיעי עמיר כדי שלא תאכל הרבה בשעה שדשה.¹⁸

גמרא בבא מציעא פז - פח

"כנפשך" - כנפש של בעל הבית, כך נפשו של פועל: מה נפשך - אוכל ופטור, אף נפשו של פועל - אוכל ופטור. "שבעך" - ולא אכילה גסה. "כנפשך", מה נפשך אם חסמת פטור, אף פועל, אם חסמת - פטור.¹⁹

במדבר רבה יט כז פרשת חקת -

¹³ דין אכילת הפועל, הוא דווקא באותו המין ובשעת העיסוק בו. היינו בהקשר צמוד למלאכתו. ראו בעקבות משנה זו דיון בגמרא (בבא מציעא צא ע"ב) אם הפועל יכול לאכול מגפן מרוחקת מזו שהוא בוצר בה: "היה עושה בגפן זה, מהו שיאכל בגפן אחר?" ראו הדקדוקים שם, כולל המקרה שאשתו ובניו עובדים גם שם והדין אם "מהלך כעושה מעשה דמי" או לא. לסיכום, נראה שהפועל לא רשאי לעזוב את הגפן שבה הוא בוצר וללכת לאכול מגפן אחרת. ראו שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלו סעיף י: "היה עושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר. ואי אכל לא מפקין מיניה ולא מנכין מאגריה".

¹⁴ אומן (קהתי) או אומן (אבן שושן) הוא שורה בכרם. ראו מסכת פאה פרק ד משנה ה: "נותנים פאה מכל אומן ואומן".
¹⁵ אם אכילת הפועל מוגבלת בצמוד למלאכתו, אז אולי בקטעים שהוא הולך ממקום למקום, לצורך העבודה, ועושה עבודות עקיפות, חשובות אבל לא ישירות בקציר או בבציר, לא יוכל לאכול? מחדשת המשנה שיש כאן בעצם אינטרס של בעל הבית (אולי גם של הפועל) לצלל את זמן ההליכה או ההפסקה בין מלאכה אחת לשנייה לאכילה, שלא ע"ח זמן העבודה עצמה ולא במהלכה. אבל בגמרא משמע שזה מדין מיוחד מכוח "השבת אבידה" ולא מדין המיוחד ש"זיכתה לו תורה". ראו שוב שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלו סעיף יא: "אין רשאי לאכול אלא בשעת עשיית מלאכה, ולא שישב ויאמר: מנעתי עצמי עד עתה ולא בטלתי לאכול ועל כן אשב עתה ואוכל. ומפני תקנת בעל הבית שלא יתבטל ממלאכתו, אמרו חכמים שאחר שגמר מלאכת שורה זו והולך להתחיל שורה אחרת, יכול לאכול אף על פי שאינו בשעת מלאכה, שטוב הוא לבעל הבית כדי שלא יתבטל". אין "הפסקת צהריים".

¹⁶ היינו שלא יגרם לכך שבעלי הבתים יימנעו מלשכור אותו. בגמרא, בבא מציעא דף צב ע"א, מתעורר סביב משנה זו דיון בנושא שהוא אולי היסודי והמהותי בדין אכילת פועל: "משלו הוא אוכל או משל שמים הוא אוכל?" היינו, האם אכילת הפועל היא זכות מיוחדת (סוציאלית) המוקנית לו מהתורה: "התורה זיכתה לו"; או שהוא זכות ממונית, כחלק משכרו ותנאי עבודתו. מתנא קמא במשנה: "אוכל פועל קישות אפילו בדינר, וכותבת אפילו בדינר" מסיקה הגמרא שהוא בוודאי סובר "משל שמים", שהרי איזה מין חשבון כלכלי הוא שפועל יאכל יתר על שכרו! אבל ר' אלעזר וחכמים נחלקים בדיוק בנקודה הזו. ר' אלעזר חסמא סבור "משלו הוא אוכל" ולכן יש מגבלה באשר לערך אכילתו של הפועל, וחכמים סבורים "משל שמים הוא אוכל". אבל גם הם מסכימים שמלמדים אותו לא להיות רעבתן וחמדן ולהתנהג בהיגיון. נראה שמסקנת הפוסקים היא "משל שמים" ואין לפועל שום זכות קניינית בפירות שניתנים לו לאכול אגב עבודתו ותו לא. ראו רמב"ם הלכות שכירות פרק יב הלכה יג: "פועל שאמר תנו לאשתי ובני מה שאני אוכל, או שאמר הריני נותן מעט מזה שנטלתי לאכול לאשתי ובני, אין שומעין לו. שלא זכתה תורה אלא לפועל עצמו". בהקשר זה ראו דברי תורה תמימה דברים כג כה הערה קנ שמביא את דברי הסמ"ע שזכות הפועל איננה תוספת שכר, אלא: "מחמת חנינה וחסד כשאר מתנות עניים". אך הוא, בעל תורה תמימה, מציע שהיתר הפועל לאכול הוא לעצמו ולבעל הבית: "שלא יהא הפועל מקמץ כסף משכירתו למחית בני ביתו והוא בעצמו ירעב ויתענה בשעת מלאכה, וע"ז יחלש כוחו ויתרשל במלאכתו". ראו דבריו הנמלצים שם.

¹⁷ אבל אינו רשאי לטבול את הענבים עצמם במלח, מאידך, רשאי הפועל להבהב את החיטה עצמה באור (בבא מציעא פט ע"א-ע"ב).
¹⁸ אחרי שהעמידו חז"ל את דין אכילה בכרם ובשדה בפועל ולא בכל אדם, וגם אחרי כל הדינים היפים והחברתיים, מסתבר שיש מתח בין הפועל ובעל הבית ואינטרסים מנוגדים. מה גם שלעתים קרובות הפועל הוא גם בעל בית ועובד במקצת הזמן בשדה שלו ומקצת הזמן משכיר עצמו כפועל לעבודה בשדות אחרים וטוב לו לאכול אצל רעהו ולא שיאכלו אצלו. הערמה זו היא בדיני אדם וצריכה עיון. רוב ההערמות שחז"ל מזכירים הם בדיני שמים, כגון: "מערים אדם על תבואתו" (ברכות לא א), "מערים אדם על המשמרת ביום טוב" (שבת קלט ע"ב), הערמה בדיני ביטול מיום טוב לשבת (ביצה יז ע"ב), הערמה בהפקרת רכוש (ירושלמי פאה ו ועוד. וכאן, ובעוד מקומות מועטים, יש הערמה בין אדם חבירו! וכל היכול להחכימו בדין מיוחד זה ודומיו, אנה יחיש שמועתו אלינו במהרה.

¹⁹ נפשו של הפועל מוקשת לנפשו של בעל הבית. למאי נפקא מיניה? אחד, לדיני מעשרות. כמו שבעל הבית פטור ממעשרות באוכלו בשדה, טרם שהביא את היבול לביתו ולחצרו, כך גם הפועל פטור. וגם אם נגיד "משלו הוא אוכל" ויש לפועל דין של לוקח שחייב במעשרות, הלוא על כך בדיוק בא דין התורה שזיכתה לו לאכול "כנפשך". ראו גם להלן בגמרא (צב ע"א): "כנפשך - בדבר שמוסר נפשו עליו". אבל מהעבר השני, לא יהיה הפועל יתר על בעל הבית ואם זה האחרון שם מחסום לפיו ולא אוכל בשעת מלאכה ממש (להוציא אכילה בשעת הפסקות בעבודה), גם הפועל נחסם! מעין "ואהבת לרעך כמוך" ולא יותר מעצמך. ובכך גדול השור מהאדם. לגבי השור, לא יכול בעל הבית לומר אם אני אינני אוכל, גם השור לא יאכל. לגבי האדם כן. ודין זה שמוותר לחסום את הפועל צריך עיון נוסף, בפרט אחרי כל מה שראינו שאכילתו היא זכות שניתנה לו מהתורה!

"וישלח ישראל מלאכים" (במדבר כ א כא) ... ואומר: "סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד טו). ולא פקדה²⁰ התורה לרדוף אחר המצות, אלא: "כי יקרא קן צפור לפניך", "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג ד), "כי תראה חמור שונאך" (שם ה), "כי תחבוט זיתך" (דברים כד כ), "כי תבצור כרמך" (שם כא), "כי תבוא בכרם רעך" (שם כג כה) - אם באו לידך, אתה מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם; אבל השלום: "בקש שלום" - במקומך "ורדפהו" - במקום אחר.²¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: לא התיימרנו לכסות את כל דיני אכילת פועל בכרם ובוודאי שלא להביא כאן דברים הלכה למעשה, רק להתבסס מרוח הדברים. מקורות חז"ל העיקריים הם: משנה בבא מציעא פרק ז, גמרא בבלי בבא מציעא דפים פז – צב, תלמוד ירושלמי בבא מציעא פרק ז הלכות ב - ג ומסכת מעשרות פרק ב הלכה ד. ולהלכה, רמב"ם הלכות שכירות פרק יב והלכות מעשר פרק ה, שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלז.

מים אחרונים 2: בצעירותנו ביקרנו בבית חרושת לשוקולד (עלית? ליבר? אופנהיימר?) וזכורני ששאלנו אם הפועלים יכולים לאכול שוקולד לא הגבלה בשעות העבודה והתשובה שקבלנו: כן, בוודאי, ככה מקבלים את פניהם בתחילת העבודה: אתם יכולים לאכול כמה שאתם רוצים. אחרי פחות משבוע, הם כבר לא יכולים לחשוב על אכילת שוקולד ... כנראה שכל עוד שהפועל עובד בסוג מסוים של יבול, בעל הבית לא באמת מפסיד הרבה (ולא כדאי לא להחליף פועלים, גם לא משדה לשדה ולא רק בגלל ההתייעלות).

²⁰ ובנוסחאות אחרות: קפדה, מלשון הקפדה. לא הקפידה התורה וכו'.

²¹ כבר הבאנו מדרש זה בדברינו בשבח השלום: **וקראת לשלום** בפרשת שופטים וכן בדברינו **כי יקרא קן ציפור לפניך** בפרשתנו והפעם עינינו נשואות לדין שלנו "המתחבא" ברשימת המצוות שאין האדם מצווה לרדוף אחריהן. אם הזדמנו לו – ודאי יקיימן ואם לאו, לאו. וכבר שם ציינו שגם בתוך קבוצת המצוות שנמצאות בחברת שילוח הקן ואינן כמצוות השלום שיש לרדוף אחריה, ניתן למצוא הבדלים משמעותיים. במצוות סיוע לנעזב בדרך (שור אויבך וחמור שונאך) וכן מצוות מתנות עניים (כי תחבוט זיתך וכי תבצור כרמך) – יש מצווה אמיתית מרגע שנולדה הסיטואציה ויש לרדוף אחריה (או למצער לשמוח כשהזדמנה, ראו בתוספתא פאה פרק ג על החסיד ששכח עומר בשדה ושמח עד מאד, בדברינו **מעשה בחסיד ארץ** בדפים המיוחדים). במצוות שילוח הקן, לעומת זאת, הצענו שלא רק שלא צריך לרוץ על פני הגבעות וההרים לחפש קיני ציפורים, אלא גם מי שהולך לתומו בדרך ומוצא קן ציפור ובו אם רובצת ומגוננת על האפרוחים או על הביצים, אם אין לו צורך מיוחד, אולי טוב מכל שפשוט יניח לאם לנפשה וימשיך את טיולו בחיק הטבע. לאן שייכת אם כך מצוותנו: "כי תבוא בכרם רעך"? מה כאן "לא פקדה תורה לרדוף אחר המצווה"? שהפועל יימנע מלאכול תוך כדי עבודה? אפשר ששוב יש כאן הד לפירוש הפסוק על פי פשוטו שמדובר בעובר אורח. בא המדרש ואומר: מותר לך לקטוף כמה פירות בדרך, אבל עדיף שלא תקטוף כלום ותאכל מהצידה שיש בצקלונך או שתהנה את פונדקי הדרכים ותקנה מהם אוכל (ראו במדבר רבה יט טו): "לימדתך תורה דרך ארץ, שההולך לארץ שאינו שלו, ויש בידו צורכו, לא יאכל ממה שבידו, אלא ... יקנה מן החנווני בשביל להנותו", בדברינו **לימדה תורה דרך ארץ** בפרשת חוקת). ואם כשיטת חז"ל שמדובר בפועל, אפשר שיש כאן מוסר לפועל לא "לנצל את זכויותי" עד תום. גם אם התירה לך התורה לאכול ענבים "כנפשך שבעך", ודאי שאין מצווה לאכול אכילה גסה, לחפש אחר הפרי היפה דווקא, להפגין רעבתנות ולהערים על בעל השדה בכל מיני הערמות ופטנטים, שיגרמו לו להערים עליך עד כדי חסימתך באופן גרוע מהשור. תבוא ברכה על מי שיסתפק במועט, יעבוד בחריצות ובנאמנות, יקדש שם שמים, ויגרום לכך שירצו גם בעתיד את שירותיו.